

Grobniščina i talijanski pravni sustav 1941. - 1943. godine

Bartulović, Željko

Source / Izvornik: **Grobnički zbornik, 2007, 8, 75 - 91**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:118:881480>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-27**

PRAVI

Pravni fakultet Faculty of Law

Sveučilište u Rijeci
University of Rijeka

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Law](#)
[- Repository University of Rijeka, Faculty of Law](#)

uniri DIGITALNA
KNJIŽNICA

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

GROBNIČKI
ZBORNIK
SV. 8

Rijeka, 2007.

Grobnički zbornik, broj 8

Izdavač:

Katedra Čakavskog sabora Grobnišćine

Za izdavača:

Stanislav Lukanić

Uredništvo:

Monika Čargonja, Dajana Haramija, Vlasta Juretić, Stanislav Lukanić, Irvin Lukežić, Iva Lukežić, Sanja Maršanić-Juričić, Marta Simčić, Vinko Škaron

Glavni i odgovorni urednik:

Irvin Lukežić

Naslovna stranica:

Zvonimir Kamenar

Tehnička oprema, priprema i tisak:

A.T.G. d.o.o. - Čavle

UDK:

908(05)

ISSN 0353-3905

Lektura i korektura:

Nensi Čargonja

Prijevod sažetaka na engleski:

Anita Memišević

Naklada:

1000 primjeraka

Zbornik je tiskan uz novčanu potporu Općine Čavle

KAZALO

UVODNA NAPOMENA

ZNANSTVENI SKUPOVI 2002.-2006.

<i>Luj</i> o Margetić: Bilješke o dosad nepoznatoj vijesti o grobničkim permanima	11
<i>Darko Deković</i> : Ponovni nalaz Molitvenika Gašpara Vnučića	23
<i>Nina Kudiš-Burić</i> – <i>Darko Tolić</i> : Drvena barokna skulptura srebrnina u grobničkim crkvama – novi prijedloz i.....	29
<i>Bosiljka Janjatović</i> : Obitelj Batthyany i Grobničani	41
<i>Irvin Lukežić</i> : Tragom Mijata Sabljara	45
<i>Željko Bartulović</i> : Dvije propovijedi u grobničkoj župi iz XIX. stoljeća (prilog istraživanju arhivske građe)	51
<i>Bosiljka Janjatović</i> : Grobniščina i pitanje talijanske okupacije nakon Prvog svjetskog rata	71
<i>Željko Bartulović</i> : Grobniščina i talijanski pravni sustav (1941.-1943.)	75
<i>Manon Giron</i> : Osnovna škola Ratulje (1945.-1963.) – izvor za povijest školstva na Grobniščini	93
<i>Željko Bartulović</i> : Grobniščina i izbori 1945.-1947. godine	117
<i>Krešimir Galin</i> : Nekoliko elemenata antičke baltičke kulture na Grobniščini (II.)	127
<i>Sanja Zubčić</i> : Atribucija u grobničkom govoru	153
<i>Krešimir Galin</i> : Grobnički sopci, sopele i njihova glazba	163
<i>Petar Strčić</i> : Prilog proučavanju života i djela dr. sc. Bosiljke Janjatović (1936.- 2006.)	183
<i>Snežana Marija Marčec</i> – <i>Petar Strčić</i> : Prilog za bibliografiju dr. sc. Bosiljke Janjatović	231

POVIJESNA I KNJIŽEVNA VRELA

<i>Mladen Zajc</i> : Prijepis matične knjige vjenčanih župe sv. Filipa i Jakova u Grobniku (1733.-1815.)	259
<i>Irvin Lukežić</i> : Vijesti o Grobniku i njegovoj okolici iz starih hrvatskih listova i novina	327
<i>Biserka Fućak</i> : Spomenica župe Cernik – izvodi iz zabilježski župnika Srećka Blaževića	369
<i>Niko Cvjetković</i> : Analiza romana “I de Francolini”	379
<i>Iva Lukežić</i> : Uspomene Romana Hlače na sudioništvo u Prvom svjetskom ratu ...	411

NARODNI ŽIVOT I OBIČAJI

<i>Franjica Linčić</i> : Pučko liječenje u Svilnome	431
<i>Veljko Franović</i> : Prošešija na Duhovski pondijak	437
<i>Franjica Linčić</i> : U društvu mljekarica	445
<i>Josip Čargonja</i> : Usmeno stvaralaštvo: tradicija boćanja sa drvenim boćama na Grobniščini	451

AKTUALNOSTI

Grobnička jesen 2006.	477
----------------------------	-----

Dr. sc. Željko Bartulović:

GROBNIŠĆINA I TALIJANSKI PRAVNI SUSTAV 1941.-1943. GODINE

1. Talijanska uprava 1941.-1943.

Kraljevina Italija 18. svibnja stječe suverenitet nad Grobnišćinom i organizira civilnu upravu po uzoru na svoju državu. Ona i ranije, za vrijeme okupacije od 11. travnja do 18. svibnja 1941., ostvaruje upravu putem vojnih ustanova 2. armije. Zapovjednik 2. armije general Ambrosio već je 24. travnja ovlastio prefekta Riječke provincije Temistocla Testu za obnašanje civilne vlasti u okupiranom području,¹ a 26. travnja donosi propise za rad civilnih komesara na okupiranom području. Civilni komesar Sušaka postao je dr. Carlo Stupar, uz kojega djeluje i vicekomesar.²

Zapovjednik 2. armije donio je 27. travnja okružnicu “o dužnostima i zadacima civilnih komesarijata u okupiranim zonama” s naputcima o sprečavanju rada nacionalnih organizacija, radu konzulata neprijateljskih država, utemeljenju pomoćnih središta fašističke stranke, cenzuri, favoriziranju talijanskog tiska itd.

¹ Dogodilo se 1941, Kronologija događaja, Centar za historiju radničkog pokreta i NOR Istre, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara (dalje Centar HRP i NOR)- Rijeka, Pos. izd. sv. 1, Rijeka 1971., str. 31; GRBAC, Vitomir, Talijanski okupacioni sistem i teror na riječkom području, Materijal sa znanstvenog skupa održanog 22. i 23. XI. 1983. u Rijeci (dalje: Materijal) Centar HRP i NOR i OK SKH - Rijeka, Pos. izd. sv. 20., Rijeka 1984., str. 86. Obuhvaćeno je područje otoka Krka i Raba, te Gorskog Kotara u granicama: “Leskova dolina - Babino Polje - Prezid - Tršće - Gerovo - Biljevina - Crni Lug - Lokve - Bitoraj - Viševica - Veliki Smolnik - Čubrin Vrh - Alino Bilo - Plana - Oštro i Spasovac”. Od novije literature o pitanju talijanske uprave vidi NENEZIĆ, Dragan S., Jugoslovenske oblasti pod Italijom 1941-1943., Vojnoistorijski institut vojske Jugoslavije, Beograd 1999.

² Državni arhiv u Rijeci (dalje DAR), Fond Gradska općina Sušak, Računovodstvo gradskog poglavarstva 1941.-1943., dopis od 4. veljače 1943., uputilo je Zapovjedništvo gradskog redarstva (Comando dei Vigili Urbani Sussa) Civilnom komesarijatu Sušaka. Možda se očekivalo da će dr. Stupar lakše biti prihvaćen od građana, jer mu je žena bila Sušačanka, Elza Tijanić. CINDRIĆ, Eugen, Kostrena u prvoj godini NOP-a, Materijal, str. 293. BUTORVIĆ, Radule, Sušak i Rijeka u NOB, Rijeka 1975., str. 49 piše da je vojnu upravu Sušaka naredbom Mussolinija 11. travnja 1941. preuzeo general Ottorino Dabbeni.

Upravu nad Grobnišćinom i susjednim okupiranim područjem obavlja 28. travnja osnovano *Tajništvo Riječko-pokupske okupirane zone*. Prefekt Testa 30. travnja izdaje dekret kojim se kotarevi u zoni priključuju upravi Riječke provincije pod imenom *Territori aggregati del Fiumano e della Kupa*. Njime se ne priključuje teritorij, već se samo daje pravo organima uprave Riječke provincije, koje proizlazi iz ovlasti 2. armije danog prefektu Testi. Testa 1. svibnja donosi okružnice u svezi s radom građanskih vlasti na okupiranom području. Vrhovni organ okupacijske uprave, zapovjedništvo 2. armije, je 17. svibnja premješteno sa Sušaka u Karlovac, a sutrađan su zaključeni Rimski ugovori sa NDH kojima suverenitet nad Grobnišćinom i dijelom okupiranog područja prelazi na Kraljevinu Italiju.³

Na obalnom području koje je temeljem Rimskih ugovora priključeno Italiji kraljevskim dekretom 18. svibnja 1941. organizirana je uprava po uzoru na onu u Italiji, a dekretom 7. lipnja 1941. proširena Riječka, tj. Kvarnerska pokrajina. Na čelu provincije je prefekt Testa koji u nadležnosti ima civilne poslove, dok su vojni ostali pridržani zapovjedništvu 2. armije. Nije točan podatak da je provincija stavljena u nadležnost guvernera Dalmacije u Zadru.⁴ Statistički podaci o sastavu pučanstva pokazuju da u anektiranom dijelu živi 79.597 Hrvata i Slovenaca te 1.660 Talijana.⁵

Talijanska vlast normirala je pitanje uporabe talijanskog jezika u službenim spisima, npr. na Sušaku Dopisom o korištenju talijanskog jezika civilnog komesara 24. lipnja 1941.⁶ Zadržane su stare granice anektiranih kotara unutar provincije, za koje je osnovano posebno tajništvo, ali ne više za okupirane, već za anektirane krajeve. Zemljopisna imena mjesta, ulica i otoka 8 kotara priključenih provinciji promijenjena su 8. rujna izjavom generalnog tajnika za civilne poslove anektiranih krajeva prefekta

³ Dogodilo se 1941., str. 32-41. Okružnica 11/A.C. *Segretaria particolare zona occupata del Fiumano e della Kupa*. U zonu su ušli kotarevi: Sušak, Kastav, Crikvenica, Novi, Senj, Krk, Rab, Čabar, Delnice, Vrbovsko, Ogulin i Karlovac. Vidi i ENGELSFELD, Neda, *Povijest hrvatske države i prava, Razdoblje od 18. do 20. stoljeća, Sveučilište u Zagrebu – Pravni fakultet, Zagreb 1999.*, str. 446.

⁴ ČILINOVIĆ, Ferdo, *Okupatorska podjela Jugoslavije, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1970.*, str. 247; TERZIĆ, Velimir, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941.*, II, str. 581-582; ANTIĆ, Vinko, *Sušak-Rijeka i okolica u Narodnooslobodilačkoj borbi, Rijeka, Zbornik, Matica hrvatska, Zagreb 1953.*, str. 351. Uprava je organizirana kraljevskim dekretom br. 452 od 18. svibnja, a Riječka provincija proširena kraljevskim dekretom br. 453 od 7. lipnja. Pokrajina je uz grad Rijeku, općine Jelšane, Jablanica, Klana, Knežak, Lovran, Materija, Matulji, Mošćenice, Podgrad, Prem, Volosko-Opatija i Ilirska Bistrica obuhvatila kotare Kastav, Čabar, dio delničkog kotara, zatim Sušak, Bakar (s Bakarcem) i Kvarnerske otoke (Cres i Lošinj od 1920., a sada Krk i Rab). Fašistička organizacija djelovala je zasebno sa svojom milicijom i vojno-policijskim ograncima. Preostali anektirani teritorij podijeljen je u tri provincije sa sjedištima u Zadru, Splitu i Kotoru, a pod upravom guvernera Dalmacije. Prefekti provincija su podređeni guverneru u Zadru. DOKUMENTI o spoljnoj politici SFRJ 1941-1945, Savezni sekretarijat za inostrane poslove, Centar za informaciono-dokumentacione poslove, Beograd 1988., I, str. 42 u bilj. 6. Podatak da su riječka, zadarska, splitska i bokokotorska provincija stavljene pod vlast guvernera Dalmacije u Zadru nije točan u odnosu na Riječku provinciju, što je razvidno iz prethodnog obrazloženja.

⁵ Dogodilo se 1941, str. 64.

⁶ DAR, Sušak, Prezidijalni, br. 293/941 od 24. lipnja 1941. Dopis o korištenju talijanskog jezika i br. 287/941 od 26. lipnja 1941.

Edoarda Susmela o zamjeni slavenskih imena talijanskim.⁷

Okupacija je okončana 18. svibnja, kada je Grobnišćina uključena u sastav Riječke provincije. Prestaje okupacijska ovlast 2. armije, a na području općina redoviti organ vlasti postaje civilni komesar. Posebnost anektiranih područja je tajništvo na čelu sa Susmelom. Talijanska uprava Grobnišćinu tretira kao zasebnu cjelinu pa stara granica i dalje postoji. Za prijelaz se i dalje se traži posebna dozvola. Pučanstvo priključenih krajeva nije dobilo talijansko državljanstvo. Hrvatski puk je trebalo prethodno talijanizirati. Granica prema NDH je veoma brzo uspostavljena kako bi oslabile veze između NDH i anektiranih teritorija.⁸ Duce 10. lipnja 1941. pred fašističkim forumom govori o raseljavanju hrvatskog stanovništva ukoliko ne bude lojalno. Potrebno je izjednačiti novu državnu granicu s etničkom. Središnja vlast želi naseliti što više Talijana na anektiranim teritorijima.

Za to je nadležan Ured za jadranske teritorije, čiji je cilj "eliminacija Slavenstva" u njima. U tu je svrhu pri Gradskoj općini Sušak utemeljen novi *Socijalni i demografski ured*.⁹ Predviđeni su razni oblici denacionalizacije. Posebno opasna je denacionalizacija u sustavu školstva. Pri Ministarstvu obrazovanja osnovan je Ured za škole u anektiranoj zoni, a u pokrajinskoj upravi nadzor vrši Školsko nadzorništvo. U šk. god. 1941./42. ukinut je hrvatski jezik i uveden talijanski. Hrvatsko je učiteljstvo diskriminirano, a izdani su posebni udžbenici za priključena područja. Poseban ured za škole u priključenim krajevima brinuo se za stipendiranje izabranih hrvatskih studenata na talijanskim visokim školama.¹⁰ Nije bio zaboravljen ni najmlađi uzrast pa je donijet *Pravilnik o dječjim vrtićima Općine Sušak*.¹¹ Netočna je i tvrdnja o primanju pučanstva anektiranih područja u državljansku svezu Italije. Italija ne novači i ne mobilizira vojne obveznike, a ako je imala neke planove, od njih odustaje nakon dizanja antifašističkog ustanka.

⁷ Dogodilo se 1941., str. 92. JELIĆ, Ivan, Komunistička partija Hrvatske 1937-1945, drugi svezak, Globus, Zagreb 1981., str. 11.

⁸ TERZIĆ, Slom, II, str. 557. MATRLJAN, Milivoj, iz diskusije, Riječko područje u NOP-u, str. 481. Dogodilo se 1941, str. 64. Talijanske su carinske vlasti u Homeru - Lokve zabranile seljacima da poljoprivredne proizvode prenose preko granice u Lokve, na teritorij NDH.

⁹ BASTA, Milan, Rat je završen 7 dana kasnije, 2. izdanje, Globus, Zagreb, 1977., str. 94. JELIĆ, Komunistička, drugi svezak, str. 11. DAR, Sušak, Prezidijalni, br. 404/1941 od 22. rujna 1941. navodi "la nuova divisione "Servizi sociali e demografici" u gradskoj upravi.

¹⁰ ČIKOVIĆ, Josip, Oblici denacionalizacije s osvrtom na školstvo pod talijanskom okupacijom, Materijal, str. 172-174. Pri ministarstvu *Ufficio speciale per le scuole dei Territori annessi*, u pokrajini R. *Provveditore agli studi per la Provincia del Carnaro na čelu s dr Domenicom Lombrassom*. Prof. Francesco Brombini predlaže otpuštanje hrvatskih učitelja Id., Denacionalizacija omladine anektiranog područja Sušaka i Kastva 1942.-1943. putem škole i udžbenika, Riječko područje u NOP-u, str. 212-215. Za anektirana područja je koncem šk. god. 1941./42. Ministarstvo za nacionalni odgoj, odnosno njegov Specijalni ured za škole u anektiranoj zoni izdalo posebne udžbenike. Početnica je pisana na talijanskom jeziku, dok je ona za starije razrede bila dvojezična kako bi učenici lakše savladali talijanski. Vidi i BUTOROVIĆ, Sušak i Rijeka, str. 55-56. JELIĆ, Komunistička, drugi svezak, str. 11.

¹¹ DAR, Sušak, Gradsko poglavarstvo Sušak, spis "Scuole Materne Comunalì - insegnanti" sadrži *Regolamento per le Scuole materne del Comune di Sussa* uz koji je naveden datum 26. lipnja 1942.

Ipak se navodi da okupator tvrdi kako je pučanstvo “*samim faktom prisvajanja steklo državljanstvo*”. Nije točna optužba sadržana u Noti NKOJ vladama SAD i V. Britanije kojom traže prebacivanje Slovenaca i Hrvata iz talijanske vojske u Jugoslaviju, od 27. ožujka 1944.¹²

2. Gospodarstvo

Nakon travanjskog rata Italija planira stvaranje *Industrijske zone Kvarnera*, koja uz grad Sušak obuhvaća i Grobnišćinu. Predviđena je izgradnja industrijskih postrojenja i tvornica oslobođenih poreza i davanja državi, koje uživaju olakšice uz uvjet da budu izgrađene do 1951. Predviđa se naseljavanje talijanske radne snage.¹³

Drugi je značajan gospodarski plan korištenje drvnih bogatstava primorsko-goranskih šuma, za što je zadužen generalni tajnik za gospodarstvo riječke prefekture. Ni mjesec dana po okupaciji prefekt imenuje šumskog komesara. Nakon priključenja, početkom lipnja 1941. Testa je utemeljio *Upravu državnih šuma za upravljanje državnim dobrima* za anektirana područja, a 13. lipnja *Privremenu direkciju ekspropriranih šuma u anektiranim područjima*. Rekvirirane su sve postojeće zalihe drva. Nastojao se sklopiti sporazum s NDH kojim će Italija dobiti pravo iskorištavanja šuma na teritoriju NDH. Ugovor je potpisan 16. siječnja 1942. i ne predviđa nadzor NDH nad sječom, drva idu u Italiju, a tek će naknadno biti dogovorena cijena drva i dio sječe namijenjen NDH. Za iskorištavanje drva na anektiranom području Testa je 19. ožujka 1942. utemeljio *Konzorcij industrijalaca i trgovaca drvom Kvarnera*. Na šumskom teritoriju NDH Talijani pri sječi otvoreno surađuju s četnicima, izazivajući napetost u odnosima s NDH i njeno slabljenje.¹⁴ Preuzimanje gospodarskih aktivnosti, trgovine i korištenja šuma vezano je uz predratnu ulogu Sušaka kao središta za trgovinu i izvoz drva. Italija oskudijeva drvom pa je stavljanje tog dijela gospodarstva pod upravu države za nju od životnog značenja. U iskorištavanju, tj. pljački talijanska uprava je postigla izvrsne “rezultate” ostavljajući pustoš. To je potrajalo sve dok šume nisu postale nesigurne zbog novih “stanovnika” - članova NOP-a.

¹² TERZIĆ, Slom II, str. 557. ČULINOVIĆ, Okupatorska, str. 75-76. Dokumenti o spoljnoj politici SFRJ 1941-1945, II, str. 65-66. U noti se navodi: “*Posle okupacije zapadnih krajeva Jugoslavije, odvodile su u vojsku i prisilni rad jugoslovenske državljanke iz Dalmacije, Hrvatske i Hrvatskog primorja.*”

¹³ La zona industriale del Carnaro, Roma 1942, str. 3. PEČ, Maks, Naselje “Decsa”, SR, god. III, br. 9, Rijeka 1995, str. 69. Zato se tijekom aneksije počelo graditi stambeno naselje ispod trsatskog groblja, zvano *Decsa*, uz potporu talijanskih vlasti.

¹⁴ GRBAC, Eksploatacija primorsko-goranskih šuma od strane talijanskih fašističkih okupatora, Riječko područje u NOP-u, str. 263-283; MATKOVIĆ, Hrvoje, Povijest Nezavisne Države Hrvatske, Kratak pregled, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb 1994., str. 102. Ugovor o korištenju šuma s NDH izmijenjen je 11. svibnja 1942., ali nije bitno poboljšao prava NDH. Koncesiju su dobile tvrtke *ILCSA, Giusti i Lombardo* bez prethodne licitacije, a parcele je utvrdila šumska milicija.

3. Talijanski propisi 1941.-1943.

Pravni sustav treba odigrati značajnu ulogu u postupku talijanizacije. Propisi se mogu razlikovati prema subjektu donošenja, propisi središnje državne vlasti, zakonske akte kralja i proglase Ducea koji je na čelu izvršne vlasti, te propise mjesnih organa pokrajine i civilnog komesara. Prvo su obrađeni propisi središnje vlasti. U obradi je primijenjen i kriterij podjele prema materiji koju regulira pojedini propis.

a) Temeljni propisi o proširenju talijanskog pravnog sustava

Talijanski pravni sustav nije proširen na Grobnišćinu i druga anektirana područja po priključenju 18. svibnja 1941., već 26. prosinca 1941. Kraljevskim dekretom *Proširenje važenja osnovnih zakona kraljevstva na područja anektirana kraljevskim dekretom 3. svibnja 1941. br. 291 i 18. svibnja 1941. br. 452*.¹⁵ Dekretom je uveden Ustav iz 1848., zakonski propisi o ustroju vlade i izvršne vlasti, korištenju državnog znakovlja te propisi o radu fašističke stranke i njenih tijela, posebno u okvirima državne vlasti. Akt nije donio bitne promjene za anektirane krajeve jer se

¹⁵ R.D. 26 dicembre 1941-XX, n. 1583 (in Gazz. uff., 6 febbraio, n. 30). - Estensione delle leggi fondamentali del regno ai territori annessi coi R.i D.i-L. 3 maggio 1941.-XIX, n. 291, e 18 maggio 1941-XIX n. 452. Kraljevskim dekretom br 1583 utvrđeno je se da su objavljeni i da će stupiti na snagu na područjima priključenim Kraljevstvu Italije sljedeći propisi: *Ustav kraljevstva od 4. ožujka 1848.*; *Zakon o ovlastima predsjednika vlade, prvog ministra i državnog tajnika od 24. prosinca 1925.*; *Zakon o ovlastima izvršne vlasti za donošenje sudskih odredbi od 31. siječnja 1926. i promjena u svezi s time uređenih zakonima 8. lipnja 1939. i 4. rujna 1940.*; *Zakon o uređenju i ovlastima Velikog fašističkog vijeća od 9. prosinca 1928. s izmjenama zakona od 14. prosinca 1929.*; *Kraljevski zakonski dekret od 19. prosinca 1935. izmijenjen zakonom od 2. travnja 1936. i 7. siječnja 1937., izmijenjen zakonom od 3. travnja 1937., a odnoseći se na promjene sastava Velikog fašističkog vijeća*; *Kraljevski dekret od 28. travnja 1938. koji potvrđuje statut fašističke stranke (PNF) i sve promjene koje su iz toga proizašle donešene kraljevskim dekretima od 21. studenoga 1938., 9. srpnja 1939., 23. siječnja 1940. i 17. veljače 1941.*; *Kraljevski dekret od 27. lipnja 1941. koji se odnosi na ovlaštenja tajnika PNF, koji je ujedno državni sekretar*; *Zakon od 17. veljače 1941. koji se odnosi na promjene sastava nacionalnog vijeća PNF*; *Zakon od 19. siječnja 1939. koji je osnivački akt fašističke vlade i korporacija*; *Kraljevski zakonski dekret od 9. svibnja 1936. izmijenjen zakonom od 18. svibnja 1936. koji se odnosi na proglašenje potpune i cjelovite suverenosti Kraljevine Italije nad Etiopijom i krunidbu kralja Italije za cara Etiopije*; *Zakon od 16. travnja 1939. koji se odnosi na prihvaćanje krune Albanije od strane talijanskog kralja i cara Etiopije*; *Članak 1. odredbi o primjeni zakona općenito, a koje prethode prvoj knjizi Građanskog zakonika potvrđenog kraljevskim dekretom od 12. prosinca 1938.*; *Jedinstveni tekst zakonskih odredbi koje se odnose na proglašavanje i objavljivanje zakona i kraljevskih dekreta, potvrđen kraljevskim dekretom od 24. rujna 1931.*; *Kraljevski dekret od 2. rujna 1932. koji se odnosi na potvrđivanje uređenja za izvršenje jedinstvenog teksta od 24. rujna 1931. koji se odnosi na postupak proglašavanja i objavljivanja zakona i kraljevskih dekreta*; *Zakon od 5. svibnja 1939. koji se odnosi na odredbe koje se odnose na proglašavanje i objavljivanje zakona i kraljevskih dekreta*; *Zakon od 30. siječnja 1941. o sudskoj vrijednosti radne dozvole, koja je potvrđena od Velikog fašističkog vijeća 21. travnja 1927.*; *Kraljevski zakonski dekret od 24. rujna 1923. izmijenjen zakonom od 24. prosinca 1925., koji se odnosi na odredbe o korištenju nacionalne zastave*; *Kraljevski dekret od 11. travnja koji se odnosi na nošenje i korištenje grba i državnog pečata i promjene određene kraljevskim dekretom 1. lipnja 1939.*

talijanska vlast od prije ostvaruje putem komesara i drugih imenovanih organa. Novost je početak rada fašističke stranke na anektiranim područjima.

Kraljevski dekret *Proširenje Kraljevskog dekreta od 4. travnja 1941. na teritorije priključene Kraljevini Italiji koji se odnosi na proglašenje ratnog stanja u matičnim teritorijima* donijet je 3. listopada 1941.¹⁶ Formalno su proširene odredbe o ratnom stanju, iako je anektirano područje i do tada u praksi imalo zaseban status. Primjenu propisa o ratnom stanju treba proširiti, jer bi anektirana područja, iako samo formalno, bila u povoljnijem položaju od matičnih dijelova države.

Ponekad je središnja vlast ostavljala mjesnim organima da umjesto nje obave “prljav” posao. Jedan od temeljnih propisa lokalne vlasti u postupku talijanizacije je dekret od 18. svibnja 1943., *“Odredbe koje se odnose na povrat u talijanski oblik prezimena i plemićkih pridjeva obitelji na priključenim teritorijima”* od 5. svibnja.¹⁷ Talijanska fašistička vlast cinično tvrdi da je riječ o povratu prezimena s iskvarenog hrvatskog u njihov izvorni, talijanski oblik.

b) Organizacija talijanske uprave i sudstva

Prije aneksije i uključivanja teritorija u talijanski pravni sustav i proširenja temeljnih državnih propisa, bilo je potrebno organizirati rad privremenih okupacijskih vlasti i utvrditi način primjene pravnih propisa.

Jedan je od prvih propisa središnje vlasti Proglas Ducea od 24. travnja 1941. kojim su stupile na snagu *Odredbe koje se tiču organizacije sudstva na teritorijima koje su činile dio Jugoslavije, a okupirane su po talijanskim oružanim snagama*.¹⁸ Na teritoriju bivše Kraljevine Jugoslavije koji su okupirale talijanske vojne snage ostaje na snazi zakonodavstvo u građanskoj, trgovačkoj, mjenjačkoj i kaznenoj materiji, osim ukoliko nije drugačije određeno (čl. 1.). Propis, sukladno međunarodnom pravu, određuje da raniji pravni sustav ostaje na snazi. Talijani tvrde da je Kraljevina Jugoslavija raspadom prestala postojati pa spominju “bivšu” državu. Italija tvrdi da je nakon prestanka postojanja Jugoslavije prestao njen suverenitet, a Italija ga još nije stekla, jer izričito spominje “okupirana područja”. On pripada NDH, što u aktu Italija razumljivo ne želi naglasiti. Na snazi su ostali građanskopravni, kaznenopravni, trgovački i novčarski propisi Kraljevine Jugoslavije, ali uz ograničenje da je posebnim propisima moguće i drugačije odrediti, tj. staviti neke izvan snage i uvesti talijanske.

¹⁶ R.D. 3. ottobre 1941.-XIX, n. 1129 (in Gazz. uff. 20. ottobre n. 248) - *Estensione ai territori annessi al regno d'Italia del R.D. 4. aprile 1941.-XIX n. 194 concernente la dichiarazione dello stato di guerra di parte del territorio metropolitano.*

¹⁷ *Decreto relativo alla restituzione in forma italiana dei cognomi e dei predicati nobiliari delle famiglie dei territori annessi, Disposizioni relative alla restituzione in forma italiana dei cognomi e dei predicati nobiliari delle famiglie dei territori annessi.* Objavljeno u *Bollettino dell'Intendenza civile per i Territori Annessi del Fiumano e della Kupa e del Commissariato Civile di Sussa N.ri 10-12 za siječanj-lipanj 1943.*

¹⁸ Bando del Duce... 24. aprile 1941-XIX (in Gazz. uff., 26. aprile, n. 99) - *Disposizioni concernenti l'amministrazione della giustizia nei territori già facenti parte dello stato Jugoslavo e occupati dalle forze armate italiane.*

Pravosudna vlast na okupiranom teritoriju ostaje u rukama mjesnih organa pravosuđa, javnobilježničke ovlasti provode se temeljem postojećih propisa, a sudski i javnobilježnički akti se donose: “*Na temelju ovlaštenja podijeljenih od vrhovnog zapovjedništva talijanskih oružanih snaga.*”, što mora stajati u zaglavlju akta (čl. 2). Prema međunarodnom pravu postojeći pravosudni organi i javni bilježnici nastavljaj rad u okupiranim krajevima. Za Italiju Jugoslavija ne postoji, pa se akti više ne donose “U ime Kralja.” koji je izgubio vlast. Pravna snaga akata, ovlaštenje pravosudnih tijela i javnih bilježnika proizlazi iz ovlasti koju im daje talijansko vojno zapovjedništvo kao nositelj okupacije.

Da li pravni propisi u primjeni zadržavaju pravnu snagu kao pravo Kraljevine Jugoslavije? Čini se da ne, iako to propis izričito ne tvrdi. Na okupiranim područjima dolazi do specifične pravne situacije u kojoj je talijanska država privremeno preuzela pravna pravila sadržana u propisima bivše Kraljevine Jugoslavije. Slično se ponovilo 1945. kada DFJ preuzima kao pravna pravila propise Kraljevine Jugoslavije, odnosno 1991. kada R. Hrvatska preuzima kao svoje neke bivše savezne zakone SFRJ.¹⁹

Odredbe u čl. 4. ograničavaju nadležnost mjesnih pravosudnih organa. Utvrđuje se nadležnost talijanskih vojnih sudova ukoliko se radi o kaznenim djelima predviđenim vojnim i općim kaznenim zakonima Kraljevine Italije koje su počinili talijanski državljani na navedenim teritorijima; drugi državljani na štetu talijanskih oružanih snaga i istraga za djela kažnjiva prema bilo kojem talijanskom zakonu čija je primjena proširena na dotične teritorije. U slučaju spojenih postupaka i suučesništva u kaznenim djelima sudjelovanje samo jednog talijanskog državljanina ima za posljedicu nadležnost talijanskih vojnih sudova (čl. 4.). Propis ograničava nadležnost mjesnih sudskih organa na predmete koji nemaju dodirnih točaka s talijanskim državljanima i vojskom. U značajnim predmetima želi se ovlast pridržati okupacijskim vojnim sudovima, a mjesnima ostaju manje značajni građanski, kazneni i trgovački sporovi.

Zapovjedništvo 2. armije 26. travnja 1941. donosi propise za rad civilnih komesara na okupiranom području, kojima se napad na talijanske vojnike ili dužnosnike kažnjava strijeljanjem. Zapovjednik 2. armije 27. travnja donosi okružnicu “*o dužnostima i zadacima civilnih komesarijata u okupiranim zonama*” koja sadrži upute: o sprečavanju rada nacionalnih organizacija i konzulata neprijateljskih država, utemeljenju pomoćnih središta fašističke stranke, cenzuri i favoriziranju talijanskog tiska itd. Prefekt Testa 1. svibnja donosi nekoliko okružnica o radu civilnih vlasti na okupiranom području.²⁰

Proglas Ducea od 17. svibnja 1941. utvrđuje *Uređenje uprave i sudstva na teritoriju bivše kraljevine Jugoslavije okupiranom po talijanskim oružanim snagama.*²¹

¹⁹ O problemu preuzimanja propisa vidi npr. SIROTKOVIĆ, Hodimir i MARGETIĆ, Lujo, Povijest država i prava naroda SFR Jugoslavije, Školska knjiga, Zagreb 1988., str. 385-386.

²⁰ Dogodilo se 1941., str. 31-38.

²¹ Bando del Duce del fascismo... 17. maggio 1941-XIX (in Gazz. uff. 17. maggio, n. 116) - Ordinamento amministrativo e giudiziario nell' territorio dell'ex Regno di Jugoslavia occupato dalle forze armate italiane. Propis sadrži 3 glave: I. O uređenju uprave (Dell'ordinamento amministrativo); II. O uređenju sudstva (Dell'ordinamento giudiziario) i III. Razne odredbe (Disposizioni varie).

Civilnu vlast na okupiranom teritoriju obnašaju civilni komesari koje imenuje i opoziva Vrhovno zapovjedništvo naredbom kojom određuje i njihovu nadležnost. Oni su u radu podređeni vrhovnom zapovjedništvu, koje čak može odrediti njihovu ovisnost, za pojedine ili sve predmete iz nadležnosti, o mjesnom zapovjedništvu okupacijskih snaga. Civilni komesari moraju slijediti napatke mjesnih zapovjedništava u svim pitanjima javnog reda, sigurnosti i aktivnosti okupacijskih oružanih snaga. Nadležni su sukladno mjesnom uređenju, kao najviši organ mjesne upravne vlasti, a posebno se brinu o osiguravanju reda i javnog života, nadziru očuvanje časti i prava obitelji, života pojedinaca i privatnog vlasništva, vjerska uvjerenja i vršenje kulta. Utvrđen je odnos civilnih komesara spram dotadašnjih dužnosnika. Vlasti i civilni dužnosnici okupiranog teritorija postupaju temeljem postojećeg uređenja, ali ih civilni komesar zbog političkih i vojnih potreba te javnog reda može zamijeniti. On ima ovlast imenovanja civilnih dužnosnika u slučaju upražnjenog mjesta. Kada imenuje ili vrši zamjenu izbornih organa mjesne uprave, funkcije povjerava izvanrednom komesaru izabranom po volji mjesnog stanovništva. Zaključci i mjere upravnih vlasti okupiranog područja, koji su sukladno lokalnim propisima podvrgnuti odobrenju, ratifikaciji ili ovjeri više vlasti, ne mogu se izvršiti ako nemaju potvrdu civilnog komesara koji ih može odbiti kada smatra da nisu valjani, ne odgovaraju potrebama ili zahtjevima civilnog stanovništva ili okupacijskih snaga. Ovjeri su uvijek podvrgnute mjere koje se tiču većine pučanstva. Civilni komesar može uvijek tražiti priopćenje zaključka ili mjere upravnih vlasti te ih poništiti ili suspendirati od izvršenja. Dotadašnji službenici gradske općine u radu su u potpunosti podvrgnuti civilnom komesaru. Do imenovanja novih dužnosnika izabranih voljom pučanstva nije došlo. Civilni komesar ima ovlast donošenja općih pravnih akata, naredbi iz oblasti: izgradnje, policije, zdravstva, opskrbe i potrošnje ili mjesnih financija, zbog hitnih razloga javnog interesa, u potpunosti ili djelomično na teritoriju njegove nadležnosti.

Stanovnici koji su napustili okupirano područje, ako se žele vratiti moraju pribaviti posebnu propusnicu vojnih vlasti, koju ovjerava civilni komesar. Okupacijske vlasti mogle su po diskrecionoj ocjeni odlučivati da li će nekome dopustiti povratak ili ne. Odredba se koristi protiv osoba koje vlast nije smatrala poželjnim na okupiranom teritoriju zbog, npr. antifašističkih, prototalijanskih, a moguće i prohrvatskih stajališta.

Glava II. određuje Sudsko uređenje. Na okupiranom području bivše Kraljevine Jugoslavije pravosuđe u domeni građanskog, trgovačkog i kaznenog prava ostaje u ovlasti kotarskih sudskih uprava, sudova i prizivnih sudova nadležnih prema dotadašnjim propisima. Na snazi ostaje i teritorijalna podjela sudskih vlasti, osim ako je nadležan sud čije je sjedište izvan okupiranog područja, pa su mjerom vojnog zapovjednika pridodana sudskom uređenju na okupiranom području. Određena je obvezna uporaba talijanskog jezika pred sudovima: u građanskom postupku za odluke sudaca kada je korišten u početnom aktu postupka ili tužbi; a u kaznenim postupcima za raspravu i odluke sudaca kada to optuženi traži. Stranke i branitelji imaju pravo koristiti talijanski jezik u postupovnim aktima.

Nakon priključenja je uređena sudska nadležnost, Proglasom Ducea 28. rujna 1941. *Odredbe koje se odnose na sudsku upravu na područjima bivše Kraljevine Jugoslavije priključenim Kraljevini Italiji.*²² Rješavanje pobijanih sudskih

mjera povjerava se zasebnom mješovitom odjelu koji će se utemeljiti pri Vrhovnom kasacijskom sudu. Dotadašnji suci nisu bili po volji nove vlasti. Komesar za pravosudno poslovanje okupiranog područja je 17. studenoga od prefekta Teste tražio da se u Krku i Rabu postave talijanski suci radi brže talijanizacije sudstva. Testa od podtajnika Ministarstva pravde traži 3 suca i 8 kancelarijskih službenika.²³

I kasnije se donose propisi o organizaciji vlasti, npr. Kraljevim dekretom 17. srpnja 1942. proglašena je *Organizacija službi ministarstva poljoprivrede i šumarstva na područjima nedavno anektiranim Kraljevini Italiji*.²⁴

c) Kaznenopravne odredbe

Za učvršćenje talijanske vlasti nad priključenim područjima osobito su značajni opći akti kaznenog prava. Proglasom Ducea 31. kolovoza 1941. uvedene su *Odredbe koje se odnose na kaznene sankcije za kršenje naredbi koje su donijeli civilni komesari na teritoriju okupiranom po talijanskim oružanim snagama*.²⁵ Tko god na neprijateljskom teritoriju, okupiranom po talijanskim oružanim snagama ne poslušao odredbe, naredbe ili mjere civilne vlasti izdane u svrhu održavanja sigurnosti, javnog reda, zdravstva ili u interesu javnog života, bit će kažnjen, ako djelo ne predstavlja teži prekršaj, zatvorom do jedne godine ili novčanom kaznom do 5.000 lira.

Nakon utvrđivanja nadležnosti posebnih ratnih vojnih sudova, čak i za manje prekršaje bilo je potrebno precizno utvrditi kaznena djela i sankcije. U tu su svrhu, Proglasom Ducea od 3. listopada 1941. donijete *Kaznene odredbe za područja anektirana Kraljevini Italiji*.²⁶ U skupinu najtežih djela zapriječenih smrtnom kaznom spada *Napad na jedinstvo, nezavisnost i nedjeljivost države, Napad na državnu sigurnost, Oružani ustanak i Prevratnička udruga*.

Manje pogibeljna po državu uglavnom nisu zapriječena smrtnom, već kaznom lišenja slobode. To su: *Promičba ili prevratničko govorništvo, Kaznena djela protiv unutaršnjeg ustrojstva države, Napad na nepovredivost i osobnu slobodu pripadnika oružanih snaga, Napad na javnu nepovredivost* (javna dobra, op. Ž.B.) *ili na javne službe i Oštećenje umjetničkih djela*.

Talijanska vlast osobito se plaši i *Obustavu rada (lock out) ili štrajk s političkim ciljem*, strogo kažnjava kao kvalificirano djelo, Postoji i obična *Obustava*

²² Bando del Duce... 28. settembre 1941.-XIX (in Gazz. uff. 9. dicembre, n. 289) Disposizioni concernenti l'amministrazione della giustizia nei territori dell'ex-regno di Jugoslavia annessi al regno d'Italia.

²³ Dogodilo se 1941, str. 138. Dopis 559.

²⁴ R.D. 17 luglio 1942-XX, n. 989 (in Gazz. uff. 9 settembre, n. 212) - Organizzazione dei servizi del ministero dell'agricoltura e delle foreste nei territori recentemente annessi al regno d'Italia. U Rijeci je utemeljen Oblasni inspektorat poljoprivrede (Ispettorato compartimentale agrario)

²⁵ Bando del Duce del fascismo... 31. agosto 1941-XIX (in Gazz. uff., 9. settembre, n. 213). Disposizioni concernenti sanzioni penali per la trasgressione delle ordinanze emanate dai commissari civili nei territori occupati dalle forze armate italiane.

²⁶ Bando del Duce del fascismo... 3. ottobre 1941.-XIX (in Gazz. uff. 7. ottobre, n. 237) Disposizioni penali per i territori annessi al regno d'Italia con R.i D.-Legge 3. maggio 1941.-XIX, n. 291, e 18. maggio 1941.-XIX, n. 452.

rada (lock out) ili štrajk s drugim ciljem. “Kazna za vođe, promotore i organizatore” dvostruka je veća od one za sudionike.

Poticanje je zapriječeno kaznom zatvora, uz kvalificirani oblik javno izvršenog poticanja, kao i *Urota posredstvom dogovora* s kvalificiranim oblikom *Urote putem udruženja*. Najteže se, pa i smrću kažnjava *Oružana banda*. Generalnu prevenciju sadrži *Pomaganje učesnicima urote oružanih bandi*. Jedino taj članak poznaje isključenje od odgovornosti, i to za osobe koje delikte počine u interesu svoga bližnjega. U praksi su takve osobe trpjele druge sankcije, od internacije do uskraćivanja prava (na posao, bonove za ishranu i sl.). Istraga kaznenih djela iz prethodnih članaka je u nadležnosti ratnih vojnih sudova. Otklanja se mogućnost da mjesni sudski organi uzmu učešća u njoj te na bilo koji način može bitno pomognu hrvatskom pučanstvu.

Dr. Čulinović u svezi s kaznenim pravom piše da se pored zatečenih kaznenih propisa, privremeno ostavljenih na snazi, 3. listopada dekretom na anektirano područje proširilo talijansko pravo.²⁷ Nije jasno da li misli na navedene odredbe donijete istog datuma, jer one to ne čine. Ono je uvedeno Kraljevskim dekretom od 26. prosinca 1941. br. 1583 *Proširenje važenja osnovnih zakona kraljevstva na područja anektirana kraljevskim dekretom 3. svibnja 1941. br. 291 i 18. svibnja 1941. br. 452*. Druga su opažanja točna. Sudstvo je organizirano u svrhu potpore okupacijske uprave. Po aneksiji su utemeljeni ratni sudovi s ciljem da se “suzbijaju nepoćudni elementi”. Pored zatečenih kaznenih propisa, novo pravo uvodi strože propise za suzbijanje otpora protiv talijanske vlasti, a viša vojna zapovjedništva, od divizije na više, mogu osnivati i Posebne ratne sudove.²⁸ Kaznene su odredbe drakonski stroge te talijanskoj upravi trebaju omogućiti strogu represiju nad počiniteljima, kao i generalnu prevenciju zastrašivanjem stanovništva.

Prethodne odredbe nisu bile dovoljne talijanskoj vlasti, koja 24. listopada 1941. Proglasom Ducea donosi *Kaznene odredbe za teritorije priključene Kraljevini Italiji*.²⁹ Na anektiranim područjima, pored odredbi od 3. listopada 1941. određuje se primjena sljedećih. Kaznom zatvora, a za kvalificirani oblik i smrtnom, zapriječeno je nošenje i posjedovanje oružja, municije i eksploziva. Posebnost odredbe je uvođenje odgovornosti glave obitelji, uz odgovornost posebno zaduženih osoba, tj. onih koje nadziru mjesta gdje je nađeno oružje, streljivo ili eksploziv. Širenje glasina kažnjava se kaznom zatvora, uz kvalificirani oblik protiv vojnih osoba i promidžbe, kao i javni poziv na pobunu, prijetnja, uvreda časti ili obilježja vojnika i ometanje istrage.

Kazne za ometanje redovite opskrbe tržišta su smrt ili doživotni zatvor, a za lakše oblike samo zatvor i/ili novčana kazna. Kvalificirani oblik, kažnjiv i smrću, jest djelo učinjeno na štetu vlasti, fašističke stranke i agenata javne sigurnosti. Za područje Dalmacije utemeljen Specijalni sud.³⁰ Istraga kaznenih djela predviđenih ovom, kao i naredbom od 3. listopada 1941. u nadležnosti je vojnih ratnih sudova.

²⁷ ČULINOVIĆ, Okupatorska, str. 248-249.

²⁸ Loc. cit. Tzv. *Tribunali militari di guerra straordinari*.

²⁹ Bando del Duce... 24. ottobre 1941-XIX (in Gazz. uff. 28. ottobre, n. 255) Disposizioni penali per i territori annessi al regno d'Italia in forza dei R.D.-L. 3. maggio 1941.-XIX n. 291, e 18. maggio 1941.-XIX n. 452.

³⁰ Ibid., čl. 11. Pri vladi Dalmacije utemeljen je Specijalni sud sastavljen od predsjednika i 4 suca imenovana

Spominju se dodatne kaznenopravne odredbe za priključena područja od 24. listopada 1941.³¹ Njima su ratni sudovi dobili široke ovlasti da prema svojoj odluci ustanovljuju kažnjivost čina, odlučujući da li čin ili propust predstavljaju djelo protiv interesa talijanske vlasti i treba li ga progoniti. Talijanskim je sudovima ostavljena mogućnost samovolje, uvodi se načelo kolektivne odgovornosti kojim se osobe kažnjavaju za djelo koje je počinio nedostupan ili nepoznat počinitelj. Postupak je u pravilu sumaran i ne mora se temeljiti na uobičajenim dokaznim pravilima, odvija se brzo, kratko, sažeto, neformalno, a time i proizvoljno.³² Naziv "giustizia romana" za sudovanje u priključenim krajevima poprima suprotno značenje.

Literatura spominje Mussolinijevu naredbu stanovništvu okupiranih teritorija da u roku od 3 dana preda oružje u posjedu pojedinaca.³³ Prefekt Testa 22. studenoga 1941. donosi naredbu prema kojoj se sve osobe koje su se udaljile iz mjesta stanovanja moraju u roku od 3 dana od objavljivanja naredbe vratiti, jer se u protivnom pristupa konfiskaciji njihove imovine, a članovi obitelji se interniraju. Akt otvara široke mogućnosti da se s anektiranih područja uklone osobe nepoželjne talijanskom režimu, konfiscira njihova imovina, a internacijom presele čitave obitelji. Oni koji su to htjeli izbjeći morali su bježati s područja pod talijanskom upravom. Tako se ostvarivao željeni cilj talijanizacije priključenih područja. Razvoj NOP-a i otpora talijanskoj vlasti je razlog donošenja sve oštrijih pravnih propisa na anektiranim područjima. Posebno se ističe odredba od 24. travnja 1942., koja za svaki zločin političkog ili vojnog karaktera protiv vojnih ili civilnih osoba predviđa represalije strijeljanja komunističkih talaca.³⁴

d) Građansko pravo - propisi o prometu nekretnina

Građansko pravo je od manjeg značenja za državnu vlast, pa su te odredbe rjeđe. No, promet nekretnina, uglavnom zbog njihove veće prometne vrijednosti i posredne pomoći u provođenju talijanizacije predstavlja iznimku. Kraljevim zakonskim dekretom 7. svibnja 1942. donijete su *Odredbe koje se odnose na isprave originarnog ili derivativnog prijenosa stvarnih prava na nekretninama koje su smještene na području bivše Kraljevine Jugoslavije*.³⁵

od guvernera na jednu godinu uz preporuku da se izaberu između visokih vojnih časnika talijanskih oružanih snaga. Pri sudu iz prethodnog stavka ustanovljene su službe: državnog pravobraniteljstva, istražnog suca i pisarnica. Funkcije državnog pravobranitelja i državnog suca povjerene su vojnim i civilnim sucima, a službe pisarnice, povjerene su tajnicima i pisarima vojnih i civilnih sudova.

³¹ Dogodilo se 1941., str. 121.

³² ČULINOVIĆ, Okupatorska, str. 248-249.

³³ Dogodilo se 1941., str. 28. Predviđene su kazne od 2.000 lira i zatvor do 1 godine, a za sakrivanje automatskog oružja do 10 godina zatvora.

³⁴ KRAUTZEK, Ivo, Prilog istraživanju civilnih logora 1942. na teritoriju Drugog primorsko-goranskog NOP odreda, Riječko područje u NOP-u, str. 179.

³⁵ R.D.L. 7 maggio 1942-XX, n. 645 (in Gazz. uff., 23 giugno, n. 147) Disposizioni concernenti gli atti di alienazione costitutivi o traslativi di diritti reali sui beni immobili situati nei territori dell'ex regno di Jugoslavia.

Isprave o otuđenju nekretnina na anektiranim područjima, osnivanju i prijenosu stvarnih prava na njima, ugovore o zakupu preko 5 godina mora prethodno odobriti prefekt pokrajine jer su u protivnom ništavi. Odredba se ne odnosi na prijenos za slučaj smrti, na otuđenje i osnivanje založnih prava na nekretninama. Odobrenje se traži i u slučaju prodaje putem javne dražbe. Sudu je zabranjena uknjižba prava iz ukoliko nije pribavljen dokaz o odobrenju. Talijanski su organi na priključenim područjima dobili velike ovlasti nad prometom nekretnina, dugoročnim zakupima i dražbama. Oni mogu izravno onemogućiti hrvatsko pučanstvo u stjecanju tih prava, a favorizirati Talijane. Talijanska vlast je Odredbe 13. studenoga 1942. uzdigla na razinu zakona.³⁶

e) Carinski, porezni i monopolski propisi

Gradska općina Sušak bila je trgovačko središte Hrvatskog primorja. Nova vlast mora riješiti pitanja plaćanja carina za robu koja se tu zatekla. Kraljevskim su dekretom od 30. travnja 1941. uvedene *Odredbe u carinskim predmetima za promet robe između teritorija talijansko-albanske carinske unije i teritorija bivše Kraljevine Jugoslavije okupiranih po talijanskim vojnim snagama*.³⁷ Temeljni princip Odredbi je nacionalizacija robe koja se u trenutku okupacije zatekla u bescarinskim skladištima, a za koju se ne plaćaju carinske pristojbe pri ulasku na područje talijansko-albanske carinske unije. Roba na koju su plaćene pristojbe prema propisima bivše Jugoslavije može se uvesti uz plaćanje razlike sukladno talijanskim propisima. Roba pristigla iz talijansko-albanske unije prije okupacije ne plaća pristojbe. Postavkom o prestanku postojanja Jugoslavije Italija smatra da može izvršiti nacionalizaciju robe zatečene u bescarinskim skladištima, što joj je donijelo znatnu materijalnu korist. Dekret je podignut na razinu zakona.³⁸

Proglasom Ducea od 29. travnja 1941. *Odredbe u carinskim predmetima na području bivše kraljevine Jugoslavije okupirane po talijanskim oružanim snagama*,³⁹ na snazi ostaju tarife, carinski propisi i porezi ukoliko su primjenjivi za proizvodnju, prodaju i potrošnju robe. Primjenjuju se na robu koja dolazi izvan talijansko-albanske carinske unije, dok je roba koja dolazi iz nje oslobođena plaćanja carinskih pristojbi. Civilni komesar regulira malogranični promet robom u području 15 km od granice

³⁶ L. 13 novembre 1942-XXI, n. 1424 (in Gazz. uff., 17. dicembre, n. 298). -Conversione in legge del R.D.-L. 7. maggio 1942-XX, n. 645, riguardante disposizioni concernenti gli atti di alienazione costitutivi o traslativi di diritti reali sui beni immobili situati nei territori dell'ex regno di Jugoslavia.

³⁷ R.D.-L 30. aprile 1941-XIX, N. 290 (in Gazz. uff., 3. maggio, n. 105). - Disposizioni in materia doganale per il traffico delle merci tra i territori dell'unione doganale Italo-albanese e quelli dell'ex-Regni di Jugoslavia occupati dalle forze armate Italiane.

³⁸ Conversione in legge del R.D.-L. 30. aprile 1941-XIX, n. 290, contenente disposizioni in materia doganale per il traffico delle merci tra i territori dell'unione doganale italo-albanese e quelli dell'ex-regno di Jugoslavia occupati dalle forze armate italiane.

³⁹ Bando del Duce del fascismo, Primo maresciallo dell'impero, Comandante delle truppe operanti su tutte le fronti, 29. aprile 1941-XIX (in Gazz. uff., 3 maggio, n. 105). - Disposizioni in materia doganale nei territori dell'ex Regno di Jugoslavia occupati dalle forze armate italiane.

okupiranog područja. Na robu koja dolazi s područja unije ne plaća se carina. Okupirano područje je pridruženo prostoru carinske unije, iako nije uključeno u teritorij Italije. Izričito se predviđa primjena carinskih propisa na području grada Sušaka. Okupirani teritorij je uključen u carinski sustav talijansko-albanske carinske unije prije aneksije, a Sušak je uključen u Slobodnu carinsku zonu Kvarnera, te ima poseban položaj u carinskom prometu, dok će konačno razgraničenje biti izvršeno naknadno. Stupaju na snagu odredbe o graničnom prometu u slobodnim carinskim zonama Kvarnera i Zadra koje su suspendirane izbijanjem neprijateljstava.

Proglasom Ducea 17. svibnja 1941. stupaju na snagu *Odredbe koje se odnose na kontrolu uvoza na okupirane teritorije bivše Kraljevine Jugoslavije*.⁴⁰ Uvoz robe na okupirano područje bivše Jugoslavije s područja koja nisu dio Italije i Albanije moguć je uz prethodno odobrenje civilnog komesara. On može osloboditi plaćanja carina robu za nužnu životnu uporabu civilnog pučanstva i okupacijskih postrojbi, ali ne i robu potrebnu za proizvodnju, prodaju i potrošnju.

Kraljevski dekret od 2. prosinca 1941. uvodi *Odredbe na području carine za promet robe između područja talijansko-albanske carinske unije i područja bivše Kraljevine Jugoslavije koje je postalo dio talijanskog kraljevstva ili područja koja su okupirana od strane talijanskih oružanih snaga*.⁴¹ Izvršene su promjene carinskih propisa, za robu se više vrši povrat carine, ali ostaju popusti, odbici i povrat unutarnjih poreza prema postojećim propisima s iznimkom povrata općeg davanja pri ulasku robe. Dekret je uzdignut na razinu zakona 28. svibnja 1942.⁴²

Državne monopole za područje okupiranih teritorija regulira Proglas Ducea od 4. svibnja 1941. *Odredbe koje se odnose na službu monopola na teritoriju okupiranom po talijanskim oružanim snagama*.⁴³ Poslovanje u svezi sa soli, duhanom, šibicama, cigaretnim papirom, upaljačima i kremenom na okupiranim područjima bivše Jugoslavije i Grčke privremeno su dodijeljeni Državnoj upravi za monopole, koja radi temeljem posebnih propisa te okružnica koje donose i objavljuju civilni komesari uz suglasnost Ministarstva financija. U pitanju državnih monopola okupirana područja su uključena u pravnu regulativu Italije prije aneksije.

⁴⁰ Bando del Duce del fascismo... 17 maggio 1941-XIX (in Gazz. uff., 21. maggio, n. 119). - Disposizioni concernenti il controllo delle importazioni nei territori dell'ex-Regno di Jugoslavia occupati dalle forze armate italiane.

⁴¹ R.D.L. 2 dicembre 1941-XX, n. 1573, in Gazz. uff., 4. febbraio, n. 28. Disposizioni in materia doganale per il traffico delle merci fra i territori dell'unione doganale italo-albanese e quelli dell'ex regno di Jugoslavia che sono venuti a far parte del Regno d'Italia o che sono occupati dalle forze armate italiane.

⁴² L. 28. svibnja 1942-XX, n. 857 (in Gazz. uff., 11 agosto, n. 188) Conversione in legge del R.D.L. 2 dicembre 1941-XX, n. 1573, contenente disposizioni in materia doganale per il traffico delle merci coi territori dell'ex-regno di Jugoslavia annessi occupati.

⁴³ Bando del Duce del fascismo... 4. maggio 1941-XIX (in Gazz. uff., 8. maggio, n. 109). - Disposizioni riguardanti i servizi dei monopoli nei territori occupati dalle forze armate italiane.

⁴³ Bando del Duce del fascismo... 4. maggio 1941-XIX (in Gazz. uff., 8. maggio, n. 109). - Disposizioni riguardanti i servizi dei monopoli nei territori occupati dalle forze armate italiane.

f) Propisi monetarne i financijske naravi

Nakon okupacije dijelova područja Jugoslavije potrebno je regulirati platni promet i odrediti tečaj valute. Proglasom Ducea 16. travnja 1941. stupaju na snagu *Odredbe koje se odnose na vršenje plaćanja na okupiranom jugoslavenskom teritoriju* kojima zapovjedništva, ustanove i službe te osobe iz njihova sastava na okupiranom jugoslavenskom teritoriju koji graniči s Italijom plaćaju u lirama.⁴⁴ Tečaj za zamjenu valute na okupiranom teritoriju utvrđen je u omjeru: 100 dinara za 30 talijanskih lira. Okupator je odredio niži tečaj dinara u odnosu na liru kako bi oštetio hrvatsko i slovensko stanovništvo u okupiranim područjima.

Detaljnije propise sadrži Proglas Ducea od 24. travnja 1941. *Odredbe u predmetu mjenjačkih poslova i valute na teritorijima bivše Kraljevine Jugoslavije okupiranim po talijanskim oružanim snagama.*⁴⁵ Tečaj lire i dinara ostao je isti. Mjenjački su poslovi pridržani isključivo za talijansku državnu banku. Zabranjen je izvoz bez odobrenja nadležnog civilnog komesara, koji odlučuje diskrecijskim pravom, dok se umjetnički, arheološki i povijesni predmeti ne mogu izvoziti. Zabranjeno je iznošenje državnih obveznica, talijanskih, albanskih te jugoslavenskih novčanica, unošenje i iznošenje čekova, naloga za isplatu, itd., izraženih u talijanskoj, albanskoj i jugoslavenskoj valuti, strane valute i sredstava plaćanja, unošenje strane valute, obveznica osim putem pošta i banaka i sl. ustanova; iznošenje obveznica i dionica, osim uz odobrenje civilnog komesara. On uz saslušanje vojnih carinskih vlasti, naredbom o reguliranju malograničnog prometa može poništiti ove odredbe. Osoba koja napušta teritorij ili se vraća može nositi najviše 2.000 din. Ograničen je promet novca i vrijednosnih papira kako stanovništvo ne bi iznijelo dragocjenosti izvan okupiranog područja. Iznošenje umjetničkih, arheoloških i povijesnih predmeta zabranjeno je kako bi se oni sačuvali za Italiju. *Ograničenja pri unošenju i iznošenju strane valute predviđa Vojni dekret od 25. travnja 1941. Odredbe za valutne odnose između teritorija talijanske države i teritorija bivše Kraljevine Jugoslavije okupiranih po talijanskim vojnim snagama, te za unošenje vrijednosnih papira u Italiju.*⁴⁶

Kraljevskim dekretom od 11. lipnja 1941. dodatno je uređena *Zamjena valute bivše Kraljevine Jugoslavije na područjima pripojenim Riječkoj provinciji ili koja su ušla u Gubernatorat Dalmacije.*⁴⁷

⁴⁴ Bando del Duce del fascismo, primo maresciallo dell'Impero, comandante delle truppe operanti su tutte le fronti, 16 aprile 1941-XIX (in Gazz. uff., 17 aprile, n. 92) - Norme relative ai pagamenti da eseguirsi nel territorio Jugoslavo occupato. Ovdje se spominje jugoslavenski teritorij, jer Italija u trenutku donošenja Odredbi još nije priznala NDH. čl. 1.

⁴⁵ Bando del Duce... 24. aprile 1941-XIX (in Gazz. uff., 25 aprile n. 98). - Disposizioni in materia di scambi e di valute nei territori dell'ex Regno di Jugoslavia occupati dalle forze armate Italiane.

⁴⁶ Daljnja ograničenja u unošenju i iznošenju strane valute predviđena su D. m. 25. aprile 1941-XIX (in Gazz. uff., 26. aprile, n. 99) - Norme per i rapporti valutari fra il Territorio dello stato Italiano ed i territori dell'ex Regno di Jugoslavia occupati dalle forze armate italiane nonche per l'introduzione in Italia di titoli e valori.

⁴⁷ R.D. 11 giugno 1941-XIX, N. 493 (in Gazz. uff., 17. giugno, n. 140). - Conversione della valuta dell'ex Regno di Jugoslavia dei Territori aggregati alla Provincia di Fiume o entrati a costituire il Governatorato della Dalmazia.

Lira je postala službeno sredstvo plaćanja. Novina je povoljniji tečaj dinara (38:100), ali nadzor nad zamjenom valute i vrijednosnih papira vrše talijanski organi, Banca d'Italia uz suglasnost Ministarstva financija. Ministarstvo financija određuje rok zamjene dinara, u zakonitom posjedu stanovništva područja, u lire te regulira rad komisija za rješavanje problema u svezi zamjene. Vrijednosni papiri izdani u Jugoslaviji od strane ili uz jamstvo države, kreditnih, javnih ili poljoprivrednih ustanova moraju se staviti u depozit kod kreditne ustanove, carinskog ili poreznog ureda.

Odredbe koje se odnose na zamjenu između talijanske lire, albanskog franka i dinara na području bivše Kraljevine Jugoslavije okupiranom po talijanskim oružanim snagama, uvedene Proglasom Dučea 21. srpnja 1941.,⁴⁸ potvrđuju dotadašnji tečaj lire i dinara. Kraljevskim dekretom od 15. ožujka 1943. proširena je Primjena obiteljskih dodataka na područjima pripojenim *Riječkoj provinciji* iz Kraljevskog dekreta od 21. prosinca 1942. s retroaktivnom primjenom od 1. kolovoza 1941.⁴⁹

Postoje podaci da je talijanska vlast, osobito prefekt Testa, okoristila dinarima, te ih nakon prikupljanja nije uništavala, već je njima kupovala hranu od stanovništva anektiranih krajeva i u NDH.⁵⁰

4. Zaključak

Godine 1941. Grobnišćina je u Travanjskom ratu prvo okupirana od strane Kraljevine Italije, a nakon toga i anektirana 18. svibnja Rimskim ugovorima s NDH. U tom razdoblju došlo je do uvođenja okupacijskih organa vlasti koje uglavnom uslijed kratkoće trajanja okupacijskog razdoblja nisu donijele brojne pravne akte. No potpuno drugačije stanje nastaje nakon aneksije. Kraljevina Italija proširila je svoj pravni sustav, ali i donijela brojne pravne akte za anektirana područja. Te akte donosili su, kako središnji organi vlasti, tako i mjesni organi.

Jednostranim istraživanjem propisa isključivo s njihove nomotehničke strane netko bi stekao dojam da je riječ o kvalitetno urađenim propisima sa stajališta pravne struke, ali time ne bi došli do cjelovitog zaključka. Tek ukoliko pogledamo svrhu donošenja propisa i cilj koji se htio ostvariti dobivamo potpunu sliku normativnih aktivnosti talijanske uprave. Namjera talijanskih vlasti bila je u prvom redu izmijeniti nacionalnu strukturu anektiranih područja pa i Grobnišćine dugotrajnim postupcima talijanizacije, poglavito u području školstva. Ove prostore trebalo je i gospodarski iscrpiti i uklopiti ih u fašističku ekonomiju, poglavito iskorištavanjem drvnog bogatstva. Surovim kaznenim mjerama trebalo je kazniti sve one koji su radili protiv

⁴⁸ Bando del Duce del fascismo... 21. giugno 1941-XIX (in Gazz. uff., 25. giugno, n. 147). - Disposizioni concernenti il cambio fra lira italiana, franco albanese e dinaro nei territori dell'ex-Regno di Jugoslavia occupati dalle forze armate italiane.

⁴⁹ Regio Decreto 15. marzo 1943. Applicazione degli assegni familiari nei territori aggregati alla provincia di Fiume. br. 1435/1943.

⁵⁰ BUTORVIĆ, Sušak i Rijeka, str. 58-59, prema KORLEVIĆ, Milivoj, Nekoliko dokumenata o spekulativnim privrednim makinacijama s dinarima rijekog prefekta Temistocla Testa u 1941. godini, Anali Jadranskog instituta, sv. III, 1961., str. 489.

takve iredentističke politike, zastrašiti i odvratiti domaće pučanstvo od bilo kakvih pokušaja u tome smjeru. Možemo reći da je Kraljevina Italija donijela brojne pravne propise i sustavno radila na ostvarenju takve politike, ali većih rezultata nije bilo jer je ubrzo došlo do antifašističkog ustanka i protivljenja talijanskoj upravi.

No talijanski pravni sustav ostavio je za sobom brojne zločinačke tragove prije nego što je došlo do vojne kapitulacije Kraljevine Italije 1943., ali ni tada se krvava drama nije okončala; slijedi razdoblje njemačke vojne okupacije 1943.-1945. u kojem je njemačka okupacijska vlast također donijela niz pravnih propisa kojima je namjeravala ostvariti svoje ciljeve.

Tek je 1945. došlo do oslobođenja Grobnišćine, ali tada na vlast dolaze antifašisti, među kojima sve više dolazi do izražaja totalitaristička struja unutar vladajuće Komunističke partije Jugoslavije, što se može vidjeti iz niza pravnih propisa donijetih u razdoblju od 1945. godine.

S A Ž E T A K**GROBNIŠĆINA I TALIJANSKI PRAVNI SUSTAV
1941.-1943. GODINE**

Grobnišćina je 11. travnja 1941. došla pod talijansku okupaciju, kao i veći dio Hrvatskog primorja. Razdoblje okupacije potrajalo je do sklapanja Rimskih ugovora 18. svibnja 1941. između Kraljevine Italije i Nezavisne Države Hrvatske (NDH). Tada je Italija anektirala Grobnišćinu i druga područja tzv. I. zone Ugovora.

Tijekom svoje uprave, u doba okupacije i aneksije, talijanska je vlast donosila različite pravne propise kojima je regulirala različite društvene odnose. Razlikuju se propisi koje je donosila središnja državna vlast (kralj i Duce) i propisi koje su donosili mjesni organi vlasti u Riječkoj ili Kvarnerskoj provinciji (civilni komesar) u čijem je sastavu bila Grobnišćina. Propisi su obrađeni prema materiji koju reguliraju: a) temeljni propisi o proširenju talijanskog pravnog sustava; b) organizacija uprave i sudstava; c) kaznenopravne odredbe; d) građansko pravo – propisi o prometu nekretnina; e) carinski, porezni i monopolski propisi te f) propisi monetarne i financijske naravi.

Ključne riječi: Grobnišćina, talijanski propisi, 1941.-1943. godina.

S U M M A R Y**THE GROBNIK AREA AND THE ITALIAN LEGAL SYSTEM,
1941-1943**

On 11th April 1941, the Grobnik Area, together with Sušak and larger part of the Croatian littoral region, was occupied by Italy. The occupation lasted until the Rome Agreements between the Kingdom of Italy and the Independent State of Croatia (NDH) were concluded on 18th May 1941. At this point, Italy annexed the Grobnik Area and other areas defined as being part of Zone 1 by these Agreements. The Italian government introduced various regulations during the period of its rule, that is, during the period of occupation and annex, by which it regulated various social relations. Two types of regulations can be distinguished – those introduced by the central government (the King and the Duce) and those introduced by the local government in Rijeka or in the Kvarner Province (civilian commissar) which encompassed the Grobnik Area. The regulations are analysed in the following order based on the matter to which they refer: a) basic regulations on the expansion of Italian legal system; b) organization of administration and judicial system; c) criminal law regulations; d) civil law – regulations on property transactions; e) regulations on customs, tax and monopoly; and f) regulations on monetary and financial matters.